
Ocene in poročila

Roberto Todero, I fanti del Litorale austriaco al fronte orientale 1914-1918.

Gaspari editore, Videm 2014, 111 strani

Nova monografija Tržačana Roberta Todera *Pešaki Avstrijskega primorja na vzhodni fronti 1914-1918* je nadaljevanje dela istega avtorja z naslovom *Od Galicije do Soče: zgodba in zgodbe tržaških vojakov med Veliko vojno. Italijani, Slovenci in Hrvati c. kr. pehotnega polka št. 97 barona Von Waldstättna* (2006), delno pa tudi drugih njegovih bolj specifičnih del, ki obravnavajo prvo svetovno vojno. Todero namreč že več desetletij proučuje Veliko vojno, hkrati pa si prizadeva tudi na druge načine ohraniti zgodovinski spomin na to obdobje (s predavanji, razstavami, kot ustanovni član kulturnega združenja Zenobi, ki se ukvarja s prvo vojno).

Čeprav si avtor postavi cilj prikazati usodo pešakov različnih enot, v katerih so bili vključeni naborniki Avstrijskega primorja med vojno, posveča večjo pozornost najbolj znani od teh - 97. pehotnemu polku. Gre za enoto, katere dopolnilni okraj je obsegal Goriško, Istro, delno Notranjsko in Trst z okolico, in ima torej svoje mesto tudi v slovenskem zgodovinopisju. V njej so številčno prevladovali slovenski vojaki, kar potrjujeta Marina Rossi v predgovoru kot tudi sam avtor v nadaljevanju. Ostale enote, v katere so bili mobilizirani pešaki Avstrijskega primorja (avtor navaja 5. domobranski pehotni polk, 20. lovski bataljon in več enot prostovoljcev, kot npr. tržaški Jungschützen Korp, 7. Feldbataillon Triest in 2. Feldbataillon iz okrožja Opatica-Volosko), so manj obdelane. To priznava tudi Todero, ko pravi, da je zgodba teh enot, če ne celo njihov obstoj, še vedno neznana: »*To zgovorno kaže, koliko dela je še potrebna, preden sestavimo resnično sliko dogajanj v različnih obdobjih vojne.*«

Tako kot v knjigi o 97. pehotnemu polku iz leta 2006 skuša avtor tudi tokrat »rehabilitirati« ta polk, predvsem pa njegovo podobo. V kolektivnem spominu velja namreč še danes za ne preveč bojovito enoto, ki jo povezujejo z dezerterstvom, uporništvom in defetizmom. Deloma je to točno, kar dokazuje npr. znani krvavi upor njegovega dopolnilnega bataljona v Radgoni maja 1918, ki se je končal s smrtnimi obsodbami voditeljev upora.

Stereotip o pregovorno nezanesljivi enoti razbija Todero na več načinov, predvsem s pisnim pričevanjem komandanta enega od stotnij pehotnega polka, stotnika Aloisa Radeglie, objavljenega sredi tridesetih let prejšnjega stoletja. Radeglia trdi, da je prevladujoče prepričanje krivično in neosnovano, saj da se je polk povsem dostojno boril na bojnem polju. Pričevanje je resda napisano v vojaškem, mestoma suhoparnem besednjaku, vseeno pa prispeva k odstiranju mnogih dogajanj v življenju polka v času vojne. Alois Radeglia opisuje ognjeni krst pri kraju Krasne avgusta 1914, sploh pa prve poraze na bojiščih v Galiciji, ki so pripeljali do umika proti Lvovu. Polk je sodeloval v bojih pri neuspelem prebijanju obroča okrog trdnjave Przemysl, leta 1915 pa v prodoru pri Gorlicah, ki je prinesel preobrat na vzhodni fronti. Doživel je rusko protiofenzivo generala Brusilova in sodeloval v spopadih vse do poletja 1917,

torej polna tri leta. Po brest-litovskem miru med novo oblastjo v Rusiji in centralnimi silami je bil nato soudeležen pri zasedbi Ukrajine, vključno s črnomorsko Odeso.

Avtor sicer delno uporablja tudi druge uradne vire, npr. poročilo Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, največ pa dopolnjuje sliko dogajanj s pisnimi pričevanji nekaterih mobilizirancev oz. njihovih svojcev, fotografskim in arhivskim gradivom ter časopisnimi prispevki iz tistega obdobja. Med temi so na prvem mestu objave v milanskem dnevniku Corriere della Sera, ki so zanimive zaradi opisovanja vzdušja, ki je prevladovalo v Trstu ob izbruhu vojne in odhodu vojakov na fronto. Čeprav je italijanska kraljevina vstopila v vojno skoraj leto dni po sarajevskem atentatu, je že poleti 1914 zavladovala med t. i. regnicoli (italijanski državljani, nastanjeni v Avstriji, večinoma v primorskih deželah) prava panika, ki je privedla do tega, da so se začeli množično vračati v Italijo. V enem od časopisnih člankov je tudi namig na zelo zgodnje oblike dezerterstva, predvsem v Bosni, kjer naj bi se vojaki iz Avstrijskega primorja pridružili »črnogorskim bandam«, vendar to še zdaleč ni dovolj raziskano, še manj pa dokazano.

Todero obravnava tudi vlogo, ki jo je imel v polkovni zgodovini na prelomu stoletij poveljnik pehotnih enot v Trstu Conrad von Hötzendorf, pozneje načelnik generalštaba avstro-ogrske vojske. Trdi, da je bil nezaupljiv do italijanskih vojakov v avstrijskih enotah. Znano stavko tržaških delavcev februarja 1902, ki se je krvavo iztekla, je npr. Hötzendorf imel za iredentistično provokacijo. Tudi to naj bi vplivalo, da so premestili večji del polkovnih enot v notranjost monarhije. Ko je izbruhnila vojna, je bil polk, z izjemo enega bataljona, nastanjen v Bjelovarju in Karlovcu.

Avtor knjige ni prvi, ki si prizadeva popraviti mnenje o primorskem bataljonu. Pred njim so to storili še drugi, npr. publicist Guido Botteri v tržaški reviji La Bora leta 1979, v kateri je bilo objavljeno Broschevo poročilo, imenovano po polkovnemu generalu Arturju Broschu, ki je prav tako zavrnil mnenje, da je bil 97. pehotni polk nezanesljiv.

V primerjavi s publikacijo iz l. 2006 je sedanje delo manj obsežno, tudi tokrat pa avtor ni uporabil veliko slovenskih virov. Res pa je, da slovensko zgodovinopisje še vedno nima organsko obdelane študije o primorskih fantih med prvo svetovno vojno. S tega vidika so Toderu in drugi italijanski raziskovalci iz Trsta v prednosti, saj so to poglavje uspeli doslej bolj izčrpno preučiti.

Delo o pešakih Avstrijskega primorja med prvo svetovno vojno se uvršča med objave ob 100-letnici izbruha vojne, ki jih tudi v Trstu ni manjkalo. Nekatere študije, prav tako kot Toderova, posvečajo pozornost vzhodnim bojiščem, ki so bila dolga desetletja zlasti zaradi železne zavesne med hladno vojno odmaknjena od zgodovinskega raziskovanja. Predvidevam, da bosta Galicija oz. Karpati v bodoče predmet vse večjega raziskovanja zgodovinarjev, tudi slovenskih.